

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Галкевич Сергій Вікторович

УДК 347.51

**ПРИНЦИПИ СПРАВЕДЛИВОСТІ, ДОБРОСОВІСНОСТІ, РОЗУМНОСТІ
ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Хмельницький – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницька обласна рада.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
НИКИФОРАК Володимир Михайлович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри приватного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
ОТРАДНОВА Олеся Олександрівна,
Тренінговий центр прокурорів України, директор;

кандидат юридичних наук,
ЗАЙЦЕВА-КАЛАУР Інна В'ячеславівна,
Західноукраїнський національний університет,
доцент кафедри цивільного права і процесу.

Захист відбудеться «24» квітня 2021 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Автореферат розісланий «___» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Черняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах нестабільності розвитку сучасних суспільних процесів часто не спрацьовують або виявляються малоефективними класичні, здавалося б апробовані багаторічною практикою, засоби захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників цивільних відносин. Водночас цивільно-правове регулювання, не засноване на розумінні потреб та специфіки динаміки соціально-економічного, культурно-господарського життя, нерідко лише загострює накопичені проблеми.

Типову ситуацію сьогодні можна спостерігати у сфері локалізації деліктної відповідальності в нормах цивільного права, коли поява й швидкий розвиток інноваційних форм діяльності, постійний ріст шкідливих галузей виробництва, широка механізація всіх видів транспорту та ряд інших тенденцій, таких як розширення споживчого ринку, чимраз частіші випадки терористичних актів, посилення уваги до правової охорони особистості, вимагають безперервного вдосконалення цього інституту права.

Враховуючи надзвичайне розмаїття зв'язків, в які вступають суб'єкти різного роду відносин, теоретично зумовлюючи можливість завдання шкоди у будь-якій сфері діяльності, в теперішній час, за умов існування прогалін у законодавчих нормах щодо деліктних зобов'язань, стає важче забезпечити повною мірою відшкодування потерпілим завданих майнових збитків і компенсацію фізичних або моральних страждань. Часто суб'єкт правозастосування через недосконалість чинного законодавства постає перед вибором складного рішення в ситуації умовності й правової невизначеності. Констатуючи необхідність подальшого поглиблення системності правового регулювання, підвищення його ефективності у площині забезпечення загальнопревентивної та спеціально-відновної функцій деліктної відповідальності в цивільному праві, визначення меж їх захисного діапазону, сучасна цивілістична наукова парадигма дедалі більше зосереджує увагу на керівних ідеях та нормативних засадах як основі уніфікації норм, що регулює питання відшкодування завданої шкоди в цивільному праві й гарантує стабільність, безперервність, послідовність удосконалення законодавства та практики у сфері деліктних зобов'язань.

Як адекватні складові в механізмі правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, окрім традиційних прийомів аналогії права та аналогії закону, застосування рекомендаційних роз'яснень вищих спеціалізованих судів, у вітчизняній цивілістиці актуалізується роль закріплених у п. 6 ст. 3 ЦК України принципів справедливості, добросовісності та розумності, які за своїми властивостями можуть слугувати фундаментальним, універсальним й оптимальним підґрунтям для моделювання рішення по кожній цивільній справі. До того ж, в умовах проголошених нашою державою інтеграційних процесів, не враховувати вищезгадані принципи стане чи не найбільшою помилкою. Навпаки, конкретизацію та корегування їхньої дії варто здійснювати з позиції керівних засад деліктної відповідальності, властивої європейській системі приватного права, що безпосередньо знайшла своє закріплення в спеціальному документі – *Principles of European Tort Law*

(Європейські принципи деліктного права). У такому реверсі практичної доцільності принципи справедливості, добросовісності та розумності, справляючи правореалізаційний вплив на учасників деліктних правовідносин, вже не будуть характеризуватись як декларативні або абстрактні ідеї, вони постануть основоположним орієнтиром, покликаним сприяти вдосконаленню вітчизняного цивільного законодавства у сфері деліктних зобов'язань відповідно до загальноприйнятих європейських стандартів.

У дисертаційному дослідженні набула подальшого розвитку теоретична конструкція визначення деліктної відповідальності як суб'єктивного зобов'язання правопорушника, вперше запропонована Д. В. Бобровою.

Як концептуальний базис осмислення природи зобов'язань із відшкодування шкоди у дисертації використані положення з наукових праць С. Д. Гринько, І. С. Канзафарової, Т. С. Ківалової, Н. С. Кузнецової, О. О. Отраднаної, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової та ін., в яких висвітлені питання визначення поняття, ознак, ролі і місця зобов'язань відшкодування шкоди у системі цивільно-правових зобов'язань, вияву функцій, специфіки підстав та умов цивільно-правової недоговірної відповідальності за завдання шкоди, встановлення співвідношення зобов'язань відшкодування шкоди з іншими компенсаційними правовідносинами.

Різні аспекти дисертаційної теми, зокрема, щодо характеристики справедливості, добросовісності, розумності як основоположних категорій приватного права, принципів функціонування системи цивільного обороту, об'єктивних основ захисту цивільних прав, оціночних понять зобов'язального права, дослідили Е. Ю. Анциферова, Д. В. Боброва, Д.Є. Богданов, С. П. Богданович, Е. В. Вавілін, А. А. Волос, Ю. В. Виниченко, В.В. Груздев, І. В. Калаур, В. В. Кулаков, М. Ф. Лук'яненко, О. І. Мацегорін, А.Ю. Мігачева, В. М. Никифорак, С. А. Параскеєва, Л.Г. Паращук, К.В. Храмцов, Ю. П. Цюкало, Н. Ф. Чубоха, І.М. Шаркова та ін.

Традицію у світлі практичного застосування форм, способів і механізму реалізації принципів справедливості, добросовісності, розумності у цивільних правовідносинах обґрунтовують А. С. Батиров, А. К. Губаєва, І. В. Зайцева-Калаур, С. І. Клім, О. Г. Козарчук, В. П. Паліюк, Х.О. Угурчієва, О. Ю. Черняк та ін.

Незважаючи на посилену увагу до проблем деліктної відповідальності в цивільному праві, комплексний аналіз принципів справедливості, добросовісності, розумності як невід'ємних парадигмальних основ її становлення та розвитку, практично свого розвитку не одержав. Виняток становить дисертаційне дослідження В. Д. Примака «Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності у цивільному праві України», де автор обмежився висвітленням правового регулювання відносин цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування моральної шкоди. Жодним чином не применшуючи теоретичні досягнення відомого українського ученого, все ж доводиться констатувати факт невивченості того пласта ідей, який специфікує умовиводи щодо нормативного закріплення принципів справедливості,

добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві та узагальнення проявів їх застосування в судовій практиці. У площині визначеного алгоритму окреслена в дисертаційному рукописі проблематика набуває актуалізації як у рамках теоретико-правової науки, так і з позиції галузевого цивільно-практичного осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тема дисертації затверджена вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 1 від 2 вересня 2015 року) та уточнена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 8 від 18 квітня 2020 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексний, системний аналіз науково-теоретичних концептуальних підходів до нормативного закріплення й практичного застосування принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві; обґрунтування пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин у цій сфері.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- здійснити ретроспективний аналіз генезису та розвитку ідей справедливості, добросовісності в римському приватного праві;
- виявити особливості деліктної відповідальності в цивільному праві, охарактеризувати її правову природу та сутність;
- з'ясувати функціональну роль принципів деліктної відповідальності у розвитку та вдосконаленні системи цивільно-правового регулювання;
- узагальнити прояви принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві та розкрити специфіку їх застосування в судовій практиці;
- розкрити компенсаційно-відновний, розподільно-співмірний, превентивно-виховний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві;
- висвітлити об'єктивно-юридичний та суб'єктивно-етичний зміст принципу добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві;
- з'ясувати нормативний та оціночний зміст принципу розумності деліктної відповідальності в цивільному праві;
- розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України в частині правового регулювання

принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності.

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з нормативно-правовим закріпленням і практичним застосуванням принципів справедливості, добросовісності, розумності в цивільному праві.

Предметом дисертаційного дослідження виступають принципи справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності у цивільному праві.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано *діалектичний метод*, що дав змогу проаналізувати співвідношення понять «зобов'язання із завдання шкоди», «деліктне зобов'язання», «деліктна відповідальність»; узагальнити прояви принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві та розкрити специфіку їх застосування в судовій практиці в єдності їх соціального змісту та юридичної форми, балансу загальносуспільних та індивідуальних інтересів (*розділи 2,3,4*).

Функціональний метод застосовано в частині обґрунтування необхідності реалізації дискреційних повноважень суду при застосуванні принципів деліктної відповідальності в цивільному праві з огляду на оціночний етико-правовий, суб'єктивно-об'єктивний зміст і багатофункціональну значущість останніх; для з'ясування ролі, яку відіграють ці принципи в системі цивільно-правового регулювання (*підрозділ 1.3*).

Необхідність порівняння специфіки договірних і недоговірних зобов'язань; правових режимів договірної й деліктної відповідальності; конструкцій альтернативної, факультативної та простої моделей деліктних зобов'язань зумовила використання *компаративного методу* (*підрозділ 1.2*). *Історико-правовий метод* дозволив здійснити ретроспективний аналіз генезису та розвитку ідей справедливості, добросовісності в римському приватному праві (*підрозділ 1.1*). На основі *системного методу* охарактеризовано принципи справедливості, добросовісності, розумності як самостійні та самодостатні, кожен з яких хоча й виступає критерієм оцінки юридично значимих явищ та має власну сферу дії, проте постає водночас невід'ємною складовою системи цивільно-правового регулювання, яка знаходиться у процесі постійних змін та динаміки (*розділи 2,3,4*).

За допомогою використання досягнень інших наук, а саме економіки, теорії права та філософії, *методом комплексного аналізу* вдалося вирішити складні питання визначення алгоритмів розрахунку відшкодування вартості втрат (шкоди); обґрунтування доцільності врахування співвідношення цінностей і цілей при використанні компенсаційного механізму; розкрити універсальне розуміння принципів права як основних засад та ідейних основ його динаміки; охарактеризувати філософський зміст справедливості з позиції дистрибутивної (розподільної), комутативної (урівнюючої), ретробутивної (воздаючої) проєкцій (*розділ 2*).

Оперування *формально-логічним методом* надало змогу сформулювати основні поняття дисертації, забезпечити несуперечливість викладу матеріалу рукопису, дослідити норми чинного цивільного законодавства України та

практику їх застосування в частині реалізації принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності. *Метод моделювання* уможливив формулювання пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у площині нормативного закріплення принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що рукопис є комплексним дослідженням науково-теоретичних концептуальних підходів до нормативного закріплення й практичного застосування принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві; містить обґрунтування рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин у цій сфері.

У роботі сформульовані положення та висновки, які є новими для цивільного права України або такими, що наділені істотними ознаками новизни. Найбільш вагомими з теоретико-практичних положень, рекомендацій, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, такі:

вперше:

1) охарактеризовано принцип справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві у компенсційно-відновному, розподільно-співмірному, превентивно-виховному змістовному спрямуванні, де:

– компенсційно-відновне змістовне спрямування як відновлення рівноваги інтересів потерпілої сторони, компенсації їй з позиції арифметичної рівності еквівалентних економічних втрат і завданої шкоди;

– розподільно-співмірне змістовне спрямування як надання додаткових (підвищених) гарантій захисту суб'єктивних прав одним учасникам цивільно-правових відносин і застосування за однотипні правопорушення диференційованої за обсягом відповідальності до інших учасників цивільно-правових відносин;

– превентивно-виховне змістовне спрямування як відображення негативної оцінки та реакції держави і суспільства на процеси, пов'язані з порушенням у системі цивільного правопорядку станів соціальної рівноваги та стабільності;

2) визначено принцип добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві в об'єктивно-юридичному та суб'єктивно-етичному змістовному спрямуванні:

– об'єктивно-юридичному змістовному спрямуванні як формально-визначену вимогу сумлінного і чесного виконання деліквентом суб'єктивних обов'язків, дотримання прав та законних інтересів потерпілого;

– суб'єктивно-етичному змістовному спрямуванні як свідоме прагнення учасників деліктних відносин максимально виключити можливість порушення своїми діями чи бездіяльністю суб'єктивних прав та законних інтересів інших осіб;

3) розкрито принцип розумності деліктної відповідальності в оціночно-регулятивному та дискреційному змістовному спрямуванні:

– оціночно-регулятивному змістовному спрямуванні як засіб досягнення

гнучкості цивільно-правового регулювання через збалансоване співвідношення власних дій із цілями цивільно-правових моделей поведінки, правами, свободами і законними інтересами інших осіб, а також суспільства та держави;

– дискреційному змістовному спрямуванні як вимогу розширення сфери впровадження правозастосовного розсуду оцінки мір деліктної відповідальності за вчинене деліквентом цивільне правопорушення з позицій адекватності та співрозмірності;

4) наведено чинники доцільності нормативного закріплення й практичного застосування принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві, зокрема: сприяння поглиблення системності правового регулювання у сфері деліктних відносин; моделювання правових рішень у складних, нетипових ситуаціях через поєднання унікальності кожної цивільної справи й відносної визначеності правових приписів цивільного законодавства; розробки рекомендацій щодо вдосконалення цивільного законодавства та судової практики у сфері деліктних зобов'язань.

удосконалено:

5) розуміння принципів деліктної відповідальності в цивільному праві як незаперечних вимог, які, з одного боку, ставляться до учасників цивільних деліктних правових відносин, а з іншого – виступають своєрідною ідейною векторною системою координат, у рамках якої розвивається інститут зобов'язання з відшкодування завданої шкоди;

6) розуміння дискреційних повноважень судді та їх доцільності в умовах застосування наповнених оціночним змістом, морально-етичним проявом, багатофункціональною значимістю принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності у цивільному праві;

7) розуміння справедливості, добросовісності, розумності як самостійних принципів деліктної відповідальності в цивільному праві, кожен з яких, виступаючи критерієм оцінки юридично значимих явищ, зумовлений диференційованою змістовністю та може реалізовуватись окремо один від одного;

набули подальшого розвитку:

8) положення про необхідність практичного застосування принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності з огляду на їх функціональне призначення в механізмі цивільно-правового регулювання. Серед переліку основних доводів визначено: сприяння поглибленню системності цивільно-правового регулювання та виявленню прогалин і колізій у цивільному законодавстві в питаннях реалізації зобов'язань із відшкодування завданої шкоди; моделюванню правових рішень у цивільних справах; розробці рекомендацій щодо вдосконалення цивільного законодавства та судової практики у сфері деліктних зобов'язань;

9) твердження щодо актуалізації справедливості, добросовісності, розумності як самостійних принципів цивільного права, кожен з яких має свою

«сферу дії» та, виступаючи критерієм оцінки юридично значимих явищ, зумовлений диференційованою змістовою й функціональною роллю;

10) характеристика доцільності розширення сфери розсудового правозастосування з огляду на оціночний вимір принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності. Це дозволить при вирішенні кожної цивільної справи брати до уваги її конкретні особливості, ретельніше враховувати й гнучко підходити до захисту прав і законних інтересів потерпілого в деліктних правовідносинах, забезпечувати обґрунтованість прийнятого рішення, сприяти виробленню сталої судової практики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна використати:

– у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших теоретичних наукових досліджень проблем деліктної відповідальності в цивільному праві та зобов'язань із відшкодування шкоди загалом;

– в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Юридична відповідальність», «Деліктна відповідальність у цивільному праві», «Зобов'язання внаслідок завдання шкоди» (*Акт про реалізацію наукових досліджень у Львівському державному університеті внутрішніх справ від 9 жовтня 2020 року*);

– у нормотворчому процесі для вдосконалення цивільного законодавства у сфері захисту цивільних прав та інтересів шляхом внесення змін до ЦК України та окремих нормативно-правових актів України;

– у правозастосовній діяльності при вирішенні спорів про захист цивільних прав та інтересів, щодо яких є заява про відшкодування шкоди, завданої деліктом, а також з метою впровадження узагальненого правозастосовного підходу до розуміння принципів справедливості, добросовісності, розумності, який в майбутньому сприяв би формуванню передбачуваної сталої судової практики (*Акт про реалізацію наукових досліджень Господарським судом Чернівецької області від 9 жовтня 2020 року*).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана самостійно, сформульовані в ній положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 18–19 грудня 2015 року), «Антропосоціокультурна природа права» (Чернівці, 25–27 травня 2016 р.), «Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики» (м. Івано-Франківськ, 6–7 жовтня 2017 р.), «Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації» (м. Чернівці, 23 жовтня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 8-ми наукових працях, зокрема в 3-х наукових статтях у фахових виданнях України, 1-й науковій статті в періодичному виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського союзу, 4-х тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 206 сторінок. Список використаних джерел складається з 305 найменувань на 29 сторінках. Додатки викладено на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 **«Теоретико-методологічні концепти реалізації принципів деліктної відповідальності в цивільному праві»** складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню генезису та розвитку ідей справедливості й добросовісності в римському приватному праві, характеристиці правової природи деліктної відповідальності в цивільному праві, вияву функціональної ролі принципів деліктної відповідальності в системі цивільно-правового регулювання.

У підрозділі 1.1 *«Генезис та розвиток ідей справедливості й добросовісності в римському приватному праві»* здійснено ретроспективний аналіз суті деліктної відповідальності в римському праві, враховуючи періодизацію розвитку останнього: архаїчний період, республіканський період, період імперії.

Встановлено, що саме в римському праві вперше можна побачити формування і застосування в правозастосовчій діяльності оціночних принципів: справедливості та добросовісності. Зауважено, що найчастіше принцип справедливості (aequitas) застосовували, коли треба було розв'язати суперечність між усталеним застосуванням права і конкретним нестандартним випадком, шляхом розумного примирення обґрунтованих протилежних інтересів в дусі цього правового інституту і вродженого почуття справедливості (aequitas naturalis).

Акцентовано увагу на тому, що в жодних джерелах римського права немає цілісного закріплення концепції добросовісності. Існування такого оціночного принципу підтверджується лише в правозастосовчій практиці, найчастіше при вирішенні казуальних справ. Констатовано, що в римському праві остаточно не сформовано принципу розумності в тому змістовному

прояві, в якому він існує нині. Цей принцип сформувався в подальшій рецепції римського приватного права.

У підрозділі 1.2 «Правова природа деліктної відповідальності в цивільному праві» проаналізовано співвідношення понять «деліктне зобов'язання» та «деліктна відповідальність», визначено особливості деліктної відповідальності в цивільному праві, охарактеризовано її правову природу та сутність.

Встановлено, що розвиток розмаїття доктринальних концепцій у цивільному праві спричинив неоднозначне обґрунтування вихідних положень про правову природу деліктних зобов'язань та деліктну відповідальність, сфера яких поширюється від абстрактно- до вузькопрагматичних точок зору, від розуміння вищезгаданих понять як рівнозначних (умови виникнення деліктного зобов'язання трансформуються у підстави цивільно-правової відповідальності) до діаметрально протилежних позицій щодо їх відмінностей (підстава зобов'язань з відшкодування шкоди – межі неюрисдикційної форми, підстава деліктної відповідальності – межі юрисдикційної форми).

Наголошено, що деліктне зобов'язання та деліктну відповідальність слід розуміти як правовідношення та його результат. Такий підхід при співвідношенні цих двох категорій дозволяє врахувати момент виникнення деліктної відповідальності та деліктного зобов'язання. В момент порушення прав іншої особи у деліквента виникає зобов'язання з відшкодування шкоди, проте вказувати, що для нього в цей же момент настає деліктна відповідальність, не можна, оскільки ще не відбулося зменшення його майнової сфери на користь потерпілого.

Виділено такі характерні ознаки деліктної відповідальності: виникає у разі вчинення деліктного правопорушення – підстава виникнення; умовами виникнення є наявність шкоди, протиправної поведінки, причинного зв'язку між шкодою та протиправною поведінкою деліквента, вини; настає у тому випадку, коли потерпілий й правопорушник не перебували у договірних правовідносинах.

У підрозділі 1.3 «Функціональна роль принципів деліктної відповідальності в системі цивільно-правового регулювання» актуалізується значення вищезгаданих принципів як своєрідної векторної системи координат, у рамках якої розвивається інститут зобов'язання відшкодування шкоди.

За результатами проведеного дослідження констатовано, що швидка динаміка інноваційних, поява раніше невідомих шкідливих форм суспільної діяльності дедалі більше ускладнюють локалізацію деліктних правовідносин у нормах цивільного права, підвищують питому вагу застосування загальних засад цивільного права, що мають, унаслідок їх нормативного закріплення у п. 6 ст. 3 ЦК України, загальнообов'язковий та імперативний характер. За відсутності норм прямої дії законодавчо закріплені загальні засади добросовісності, розумності та справедливості виступають одними з граничних підстав оцінки дій суб'єктів цивільного права або інших юридично значимих явищ.

Зроблено висновок, що розмаїття та складність правових ситуацій вимагають відповідної оцінки – визначення масштабу «загального» в кожному

конкретному випадку. Однак для того, щоб «побачити» загальне в окремому, необхідно крізь призму принципів деліктної відповідальності конкретизувати основні положення й норми цього інституту цивільного права. Загальні засади справедливості, розумності, добросовісності, закріплені у п. 6 ст. 3 ЦК України, надають концептуального характеру цивільному законодавству в питаннях реалізації зобов'язань відшкодування завданої шкоди, концентровано виражають ту правову основу, на якій повинні реалізовуватися всі інші нормативні установи, зокрема щодо повного та «всебічного» відшкодування шкоди; можливості виключення вини з кола умов цивільно-правової відповідальності суб'єктів окремих видів діяльності або носіїв спеціального правового статусу; доцільності кваліфікації поведінки деліквента при самозахисті; розподілу відшкодування шкоди, завданої кількома особами, та ін.

Наголошено, що будучи основою нормативного регулювання, принципи справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві гарантують стабільність, міцність, стійкість, безперервність, послідовність правотворчого та правозастосовного процесів, забезпечують взаємозв'язок цивільного права й цивільного законодавства при вирішенні питань про порядок та особливості відшкодування шкоди, спричиненої деліктом.

Розділ 2 **«Принцип справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві»** складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню компенсаційно-відновного, розподільно-співмірного, превентивно-виховного змісту принципу справедливості деліктної відповідальності у цивільному праві, узагальненню його проявів в цивільному праві та розкриттю специфіки застосування в судовій практиці.

У підрозділі 2.1 «Компенсаційно-відновний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві» характеризується як відновлення рівноваги інтересів потерпілої сторони, компенсації їй з позиції арифметичної рівності еквівалентних економічних втрат і завданої шкоди.

Зроблено висновок, що якщо вчиненням делікту завдається шкода, він водночас є «вигодою» для деліквента та «втратою» потерпілого, то компенсаційно-відновний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві виражає взаємодію між цими втратою та вигодою. При практичному застосуванні вищезгаданої моделі справедливості еквівалентна вартість втрат має бути перенесена з потерпілого на деліквента.

Зауважено, що в ситуаціях завдання шкоди таким основоположним благам, як життя та здоров'я, відшкодування моральної шкоди вести мову про арифметичну рівність та абсолютну точність вартісного визначення всіх втрат, про їх еквівалентну заміну неможливо.

У підрозділі 2.2 «Розподільно-співмірний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві» характеризується як надання додаткових гарантій захисту суб'єктивних прав одним учасникам цивільно-правових відносин й застосування за однотипні правопорушення диференційованої за обсягом відповідальності до інших учасників цивільно-правових відносин.

Наголошено, що цивільно-правові нормативні приписи слід ґрунтувати на ідеї співмірного балансу між наданням й отриманням певних благ, кінцевим результатом і затратами, необхідними для його досягнення, володінням об'єктом і тягарем його утримання. Доведено, що з метою захисту слабшої сторони цивільних правовідносин доцільно відходити від вимоги формально рівної відповідальності учасників цивільних відносин, наприклад, у ситуаціях відповідальності держави за шкоду, завдану терористичним актом, або відповідальності осіб, які свідомо займаються ризиковим видом діяльності.

У підрозділі 2.3 *«Превентивно-виховний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві»* висвітлюється як адекватна відповідність негативної оцінки та реакції суспільства й держави на порушення існуючої системи цивільного правопорядку.

Акцентується увага на попередженні неприйнятної диспропорції між розміром втрат потерпілого, що виникли в результаті здійсненого делікту, й застосовуваною цивільно-правовою санкцією до правопорушника.

Зазначено, що з позиції превентивно-виховного характеру принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві застосування міри цивільного примусу до деліквента має бути пропорційне скоєному ним правопорушенню.

Розділ 3 **«Принцип добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві»** складається з двох підрозділів, в яких розкрито об'єктивно-юридичний та суб'єктивно-етичний зміст принципу добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві, узагальнено його прояви у цивільному праві та з'ясовано специфіку застосування в судовій практиці.

У підрозділі 3.1 *«Об'єктивно-юридичний зміст принципу добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві»* визначено як формально-визначену вимогу сумлінного і чесного виконання деліквентом суб'єктивних обов'язків, дотримання прав та законних інтересів потерпілого.

Встановлено, що розвиток доктринальних концепцій у цивільному праві спричинив неоднозначне обґрунтування положень про об'єктивно-юридичний зміст добросовісності в цивільному праві, сфера яких поширюється на розуміння вищезгаданого поняття як принципу, оціночної категорії та презумпції.

Зосереджено увагу на добросовісності в об'єктивному розумінні – як принципу цивільного права, який вказує на обов'язок учасника цивільних правовідносин при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків сумлінно дотримуватися прав і враховувати законні інтереси інших осіб.

У підрозділі 3.2 *«Суб'єктивно-етичний зміст принципу добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві»* тлумачиться як наявність в учасників цивільних правовідносин моральних якостей, спрямованих на максимальне виключення в їх діяннях порушень суб'єктивних прав та законних інтересів інших осіб.

Встановлено, що зловживання суб'єктивним цивільним правом – це свідомо недобросовісна, але розумна поведінка суб'єкта, спрямована на здійснення суб'єктивного права не за його призначенням. При

недобросовісному зловживанні суб'єктивним цивільним правом уповноважений суб'єкт діє крізь ширму реалізації свого суб'єктивного права, при цьому зовні дія виглядає як акт суб'єктивної правореалізації. Зроблено висновок, що добросовісною може вважатися сумлінна та чесна поведінка сторони, при здійсненні суб'єктивних прав і виконанні суб'єктивних обов'язків, уникаючи порушень прав іншої сторони.

Розділ 4 «**Принцип розумності деліктної відповідальності в цивільному праві**» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню оціночно-регулятивного та дискреційного змісту принципу розумності деліктної відповідальності в цивільному праві, узагальненню його проявів у цивільному праві й розкриттю специфіки застосування в судовій практиці.

У підрозділі 4.1 «*Оціночно-регулятивний зміст принципу розумності деліктної відповідальності в цивільному праві*» характеризується як засіб досягнення гнучкості цивільно-правового регулювання через збалансоване співвідношення власних дій із цілями цивільно-правових моделей поведінки, правами, свободами і законними інтересами інших осіб.

Зазначено, що принцип розумності деліктної відповідальності в цивільному праві може бути застосований виключно з метою оцінки мір деліктної відповідальності за вчинене деліквентом цивільне правопорушення. Йдеться про розумність, адекватність, співрозмірність і, звичайно, справедливість цих мір, адже первинною ціллю деліктної відповідальності в цивільному праві є відновлення порушених прав та охоронюваних законом інтересів шляхом здійснення деліквентом відповідного відшкодування завданих збитків (шкоди).

У підрозділі 4.2 «*Дискреційний зміст принципу розумності деліктної відповідальності в цивільному праві*» трактується як вимога розширення сфери впровадження правозастосовного розсуду оцінки мір деліктної відповідальності за вчинене деліквентом цивільне правопорушення з позицій адекватності та співрозмірності.

Зауважено, що суди розглядають цей принцип у цивільному процесі не тільки і не стільки з позиції поведінки учасників процесу, а радше – позиції застосування правової конструкції суддівського розсуду. Таким чином, принцип розумності при визначенні мір деліктної відповідальності, поєднуючи у собі об'єктивні та суб'єктивні риси, визначається оціночним характером, оскільки, з одного боку, залежить від розсуду судді, а з іншого – від сукупності юридичних і фактичних обставин розгляду конкретної цивільної справи цим самим суддею.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексний аналіз науково-теоретичних концептуальних підходів до нормативного закріплення й практичного застосування принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві, що отримало вияв в обґрунтуванні рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин у цій сфері.

Результати проведених досліджень дали можливість сформулювати такі основні висновки:

Справедливість, добросовісність, розумність слід розглядати як самостійні принципи цивільного права, кожен з яких, виступаючи критерієм оцінки юридично значимих явищ, має свою «сферу дії» та зумовлений диференційованою змістовністю. Незважаючи на те, що дія кожного із зазначених принципів може коригуватися через застосування інших засад цивільно-правового регулювання, принципи справедливості, добросовісності та розумності в цивільному праві самодостатні й можуть реалізовуватись окремо один від одного.

Компенсаційно-відновний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві визначається як відновлення рівноваги інтересів потерпілої сторони, компенсація їй з позиції арифметичної рівності еквівалентних економічних втрат і завданої шкоди. Такий методологічний підхід відновлення справедливості базується на «алгоритмі байдужості»: при виплаті компенсаційних втрат загальний стан потерпілого не повинен погіршуватися в порівнянні з тим станом, який існував до появи делікту. Останньому сприяє опосередковане перенесення шкоди з майнової сфери особи, що її зазнала, в майнову сферу особи, яка зобов'язана в повному обсязі завдану шкоду відшкодувати (компенсувати).

У ситуаціях завдання шкоди таким основоположним благам, як життя та здоров'я (*наприклад, відшкодування шкоди у зв'язку з ушкодженням здоров'я або відшкодування моральної шкоди*), вести мову про абсолютну точність вартісного визначення всіх втрат та про їх еквівалентно-вартісну заміну не завжди коректно. Деліктний позов лише частково забезпечуватиме «задоволення вимог» потерпілого, і відбуватиметься це за рахунок того, що відповідні втрати, яких він зазнав, підлягатимуть заміні іншими матеріальними благами (*наприклад, грошима*), які до того ж не завжди арифметично співмірні.

Розподільно-співмірний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві визначається як надання додаткових гарантій захисту суб'єктивних прав одним учасникам цивільно-правових відносин (*наприклад, право громадян вимагати компенсації моральної шкоди*) й застосування за однотипні правопорушення диференційованої за обсягом відповідальності до інших учасників цивільно-правових відносин (*наприклад, імперативне покладання на державу обов'язку відшкодувати шкоду, завдану терористичним актом на її території*).

Крім того, розподільно-співмірний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві актуалізує питання нормативного регулювання цивільно-правових ризиків, а також доцільності розмежування сфер винної та безвинної відповідальності (*наприклад, відповідальність власника джерела підвищеної небезпеки; відповідальність за шкоду, завдану дефектом у продукції; відповідальність у сфері надання медичних послуг*). Відповідно розподіл тягара й вигоди корисних, але ризикових видів діяльності має відбуватися так: несправедливо, якщо суб'єкт ризикової діяльності буде перекладати тягар збитків від такої діяльності на потерпілого, залишаючи за

собою тільки вигоду. В подібних випадках обґрунтоване законодавче закріплення можливості покладення підвищеної відповідальності, незалежно від вини, на осіб, які свідомо займаються діяльністю, котра за наявності певних обставин може мати негативні наслідки.

Превентивно-виховний зміст принципу справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві визначається як демонстрація негативної оцінки та реакції суспільства на порушення існуючої системи цивільного правопорядку з метою захисту порушених цивільних прав або інтересів потерпілого, застосування майнових санкцій до деліквента, стримування та зменшення ймовірності антисоціальної поведінки як із боку самого правопорушника, так й іншими учасниками цивільних правовідносин.

Об'єктивно-юридичний зміст добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві визначається як формально-визначена вимога сумлінного і чесного виконання деліквентом суб'єктивних обов'язків, дотримання прав та законних інтересів потерпілого (*наприклад, відповідальність за шкоду, завдану споживачеві недобросовісною рекламою; відповідальність за шкоду, завдану недобросовісною конкуренцією*). Він сприяє запобіганню можливим зловживанням правами з боку окремих учасників цивільних правовідносин.

Суб'єктивно-етичний зміст добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві знаходить своє вираження у свідомому виконанні правопорушником суб'єктивного обов'язку – відшкодувати завдану шкоду й сприяти уникненню в подальшому порушень прав та інтересів потерпілого (*наприклад, добровільне відшкодування шкоди деліквентом до початку судового розгляду цивільної справи*).

Оціночно-регулятивний зміст об'єктивної розумності деліктної відповідальності в цивільному праві визначається як засіб досягнення гнучкості цивільно-правового регулювання через збалансоване відношення власних дій із цілями цивільно-правових моделей поведінки, правами, свободами і законними інтересами інших осіб, а також суспільства та держави (*наприклад, гарантування державою права на самозахист та необхідну оборону є розумною та справедливою мірою захисту від протиправних посягань. Водночас шкода, заподіяна особі в стані перевищення меж необхідної оборони, відповідно до об'єктивної розумності, їй не відшкодовується*).

Дискреційний зміст суб'єктивної розумності деліктної відповідальності в цивільному праві визначається як вимога актуалізації розширення сфери впровадження правозастосовного розсуду оцінки мір деліктної відповідальності за вчинене деліквентом цивільне правопорушення з позицій адекватності та співрозмірності (*наприклад, якщо вимоги потерпілого стосовно компенсації моральної шкоди будуть завищеними, неадекватними і не матимуть під собою засад розумності, то суди, застосовуючи дискрецію, вправі зменшити розмір компенсації*).

Запропоновано внести такі зміни та доповнення до нормативно-правових актів:

- викласти пункт 6-1 статті 3 ЦК України в такій редакції:

«Справедливість характеризує властивість цивільного права, виражену в рівності юридичного масштабу правомірної поведінки, відновленні рівноваги інтересів потерпілої сторони, компенсації їй з позиції арифметичної рівності еквівалентних економічних втрат і завданої шкоди, наданні додаткових гарантій захисту суб'єктивних прав одним учасникам цивільно-правових відносин, застосуванні за однотипні правопорушення диференційованої за обсягом відповідальності до інших учасників цивільно-правових відносин. Добросовісність виражає певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою до інтересів іншої сторони цивільного правовідношення. Розумність характеризує властивість зовнішнього прояву поведінки учасника відносин із точки зору правомірності, обґрунтованості, доцільності такої поведінки, а також можливості передбачення таким учасником обставин, які можуть вплинути на його права та обов'язки інших учасників відносин»;

– доповнити частину 1 статті 1166 ЦК України текстом такого змісту:

«У випадках неможливості еквівалентного розрахунку відшкодування завданої шкоди слід брати до уваги ступінь належного захисту прав, яким був завданий збиток. Критерієм цінності того чи іншого права (блага) виступає сама природа такого права – чим більша значущість та очевидність цінності такого права, тим в більших межах і більшому захисту воно має підлягати»;

– доповнити частину 2 статті 1192 ЦК України текстом такого змісту:

«Якщо доведення розміру збитку пов'язане з великими труднощами або надто дорогавартісне, визначити розмір завданої шкоди може суд».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Галкевич С. В. Основні категорії цивільного деліктного. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. Вип. 3. Т. 1. 2017. С.78–82.
2. Галкевич С. В. Вина як категорія цивільного деліктного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридичні науки. Вип. 4. 2017. С. 109–118.
3. Галкевич С. В. Деякі аспекти застосування комутативної справедливості у цивільних деліктних зобов'язаннях. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 14–17.
4. Галкевич С. В. Охоронний характер цивільної деліктної відповідальності: окремі аспекти застосування ретробутивної справедливості. *Visegrad Journal on Human Right*. 2019. № 6. С. 47–51.
5. Галкевич С. В. Проблеми деліктної відповідальності акціонерних товариств. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (6–7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. Академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 65–68.*
6. Галкевич С. В. Деліктні зобов'язання у праві Стародавнього Риму. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі : матеріали*

міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18–19 грудня 2015 року). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2015. С. 82–84.

7. Галкевич С. В. Умови деліктної відповідальності: проблеми класифікації. *Антропосоціокультурна природа права : матеріали наукової конференції* (Чернівці, 25–27 травня 2016 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2016. С. 342–346.

8. Галкевич С. В. Правові механізми захисту від дискримінації у сфері праці. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації і: матеріали I Міжнародної науково-практичної он-лайн конференції* (Чернівці, 23 жовтня 2020). Чернівці;Білосток : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича (Україна), Білостоцький університет (Польща). 2020. URL : <https://law.chnu.edu.ua/international-migration-conference-2020/> .

АНОТАЦІЯ

Галкевич С.В. Принципи справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності у цивільному праві. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2021.

У дисертації проведено аналіз науково-теоретичних концептуальних підходів до нормативного закріплення й практичного застосування принципів справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності в цивільному праві, що отримало вияв в обґрунтуванні рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин у цій сфері.

Охарактеризовано принцип справедливості деліктної відповідальності в цивільному праві у компенсаційно-відновному змістовному спрямуванні – як відновлення рівноваги інтересів потерпілої сторони, компенсації їй з позиції арифметичної рівності еквівалентних економічних втрат і завданої шкоди; у розподільно-співмірному змістовному спрямуванні – як надання додаткових (підвищених) гарантій захисту суб’єктивних прав одним учасникам цивільно-правових відносин і застосування за однотипні правопорушення диференційованої за обсягом відповідальності до інших учасників цивільно-правових відносин; у превентивно-виховному змістовному спрямуванні – як відображення негативної оцінки та реакції держави і суспільства на процеси, пов’язані з порушенням у системі цивільного правопорядку станів соціальної рівноваги та стабільності.

Охарактеризовано принцип добросовісності деліктної відповідальності в цивільному праві в об’єктивно-нормативному змістовному спрямуванні – як формально-визначену вимогу сумлінного і чесного виконання деліквентом суб’єктивних обов’язків, дотримання прав та законних інтересів потерпілого; в суб’єктивно-етичному змістовному спрямуванні – як свідоме прагнення учасників деліктних відносин максимально виключити можливість порушення

своїми діями або бездіяльністю суб'єктивних прав та законних інтересів інших осіб.

Охарактеризовано принцип розумності деліктної відповідальності в оціночно-регулятивному змістовному спрямуванні як засіб досягнення гнучкості цивільно-правового регулювання через збалансоване співвідношення власних дій з цілями цивільно-правових моделей поведінки, правами, свободами і законними інтересами інших осіб, а також суспільства та держави; у дискреційному змістовному спрямуванні – як вимогу актуалізації розширення сфери впровадження правозастосовного розсуду оцінки мір деліктної відповідальності за вчинене деліквентом цивільне правопорушення з позицій адекватності та співмірності.

Ключові слова: принципи права, справедливість, добросовісність, розумність, цивільні деліктні правовідносини, цивільно-правова відповідальність, цивільне деліктне зобов'язання, зобов'язання з відшкодування завданої шкоди, потерпілий, правопорушник, моральна шкода, майнова шкода, протиправність, вина, дискреційне правозастосування.

АННОТАЦИЯ

Галкевич С.В. Принципы справедливости, добросовестности, разумности деликтной ответственности в гражданском праве. На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право». Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова. Хмельницкий, 2021.

Диссертация посвящена анализу научно-теоретических концептуальных подходов к нормативному закреплению и практическому применению принципов справедливости, добросовестности, разумности деликтной ответственности в гражданском праве, а также разработке и обоснованию предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование гражданско-правового регулирования отношений в этой сфере.

Исследованы принципы деликтной ответственности в гражданском праве как отправные начала, неоспоримые требования, которые, с одной стороны, относятся к участникам гражданских деликтных правовых отношений, а с другой – выступают своеобразной идейной векторной системой координат, в рамках которой развивается институт обязательства по возмещению причиненного вреда.

Ключевые слова: принципы права, справедливость, добросовестность, разумность, гражданские деликтные правоотношения, гражданско-правовая ответственность, гражданское деликтное обязательство, обязательство по возмещению ущерба, потерпевший, правонарушитель, моральный вред, имущественный вред, противоправность, вина, дискреционное правоприменение.

ANNOTATION

Halkevych S.V. Principles of justice, conscientiousness, reasonableness of tort liability in civil law. On the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on the specialty 12.00.03 «Civil law and civil process; family law; international private law». Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov. Khmelnytskyi, 2021.

The dissertation analyzes the scientific and theoretical conceptual approaches to the normative consolidation and practical application of the principles of justice, conscientiousness, reasonableness of tort liability in civil law, which was reflected in the justification of proposals and recommendations aimed at improving civil law regulation in this area.

The principle of fairness of tort liability in civil law in the compensatory-restorative substantive direction is characterized as the restoration of the balance of interests of the injured party, compensation to her from the standpoint of arithmetic equality of equivalent economic losses and damage; in the distributive-proportional content direction is characterized as providing additional (increased) guarantees for the protection of subjective rights to one participant in civil law relations and the application for the same type of offenses differentiated by the amount of liability to other participants in civil law relations; in the preventive and educational content is characterized as a reflection of the negative assessment and reaction of the state and society to the processes associated with the violation of the civil law system of social balance and stability.

The principle of tort liability conscientiousness in civil law in the objective-normative substantive direction is characterized as a formally defined requirement of conscientious and honest performance of subjective duties by the delinquent, observance of the rights and legitimate interests of the victim; subjective and ethical content is characterized as a conscious desire of the participants to the tort relationship to exclude as much as possible the possibility of violation of their actions or inaction of the subjective rights and legitimate interests of others.

The principle of tortious liability reasonableness of in the evaluation and regulatory content direction is characterized as a mean of achieving flexibility of civil law regulation through a balanced relationship of their actions with the goals of civil law models of behaviour, rights, freedoms and legitimate interests of others and society and the state; in a discretionary substantive direction is characterized as a requirement to update the expansion of the scope of implementation of law enforcement discretion to assess the measures of tort liability for a civil offense committed by the delinquent from the standpoint of adequacy and proportionality.

Key words: principles of law, justice, conscientiousness, reasonableness, civil tort legal relations, civil liability, civil tort obligation, liability for damages, victim, delinquent, moral damage, property damage, illegality, fault, discretionary law enforcement.

Підписано до друку __.__.2021. Зам. № __
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60x90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у ТОВ «Хмельницький ЦНТІ»
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36
Тел. : (0382) 65-50-96